

Koronavirüs Salgını Döneminde Önlem Alma Davranışları, Koronavirüs Korkusu Ve Kontrol Odağı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Elif Beyza AYAS¹, Nilsu ÖZTÜRK², Süleyman İNAN³, Gözde SAYIN KARAKAŞ⁴

Öz

Koronavirüs (Covid-19) kısa zamanda dünyanın tamamına yayılmış ve pandemi olarak tanımlanmıştır. İnsanlara riski en aza indirmek için birçok önleyici davranış önerilmektedir. Bu çalışmada, koronavirüs korkusu, kontrol odağı ve hastalıktan korunmaya yönelik hijyen davranışları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmanın örneklemi 18-60 yaş arasında 208 kişiden oluşmaktadır. Katılımcılara, 'Covid-19 Korkusu Ölçeği', 'Covid-19 Hijyen Ölçeği' ve 'Kontrol Odağı Ölçeği' uygulanmış ve veriler çevrimiçi olarak toplanmıştır. Sonuçlar, koronavirüs korkusunun kadınlarda daha yüksek olduğunu ve kadınların koronavirüsten korunmaya yönelik daha fazla hijyen davranışlarında bulunduğunu göstermiştir. Koronavirüs korkusunun hijyen davranışlarının tüm alt boyutlarını (salgınla değişen hijyen davranışları, ev hijyeni, sosyal mesafe ve maske kullanımı, alışveriş hijyeni, el hijyeni ve dışarıdan eve geldiğinde hijyen) pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. Ayrıca kişilerin dış kontrol algısı arttıkça maske kullanımına ve sosyal mesafeye daha az uyum gösterdikleri saptanmıştır. Sonuç olarak, cinsiyetler arasındaki farklılıklar, koronavirüs korkusu düzeyi ve kontrol odağı önlemlere uyum açısından dikkat edilmesi gereken noktalar. Önlem alma davranışıyla ilişkili etmenlerin açıklanmasının, kişilerin uyumunu sağlamaya yönelik müdahalelerin geliştirilmesine de katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kontrol Odağı, Koronavirüs Korkusu, Önlem Alma Davranışları

Investigation of The Relationship Between Precautionary Behaviors, Fear of Coronavirus And Locus of Control During The Coronavirus Outbreak

Abstract

The coronavirus (Covid-19), spread to the whole world in a short time and has been defined as a pandemic. Many preventive behaviors are recommended to minimize risk. In this study, the relationships between

¹ Psikolog, e-posta/e-mail: ebeyzaayas97@gmail.com ORCID: 0000-0002-0598-098X

²Psikolog, e-posta/e-mail: nilsu.ozturk@hotmail.com ORCID: 0000-0003-0101-6824

³Psikolog, e-posta /e-mail: suleymaninan340@gmail.com ORCID: 0000-0003-1301-9475

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Aydın

İlgili yazar e-posta / Corresponding author e-mail: gozde.sayin@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9132-4144

Bu makaleye atıf yapmak için- *To cite this article*
Ayas, E.B., Öztürk, N., İnan, S., S. Karakaş, G. (2022). Koronavirüs Salgını Döneminde Önlem Alma Davranışları, Koronavirüs Korkusu ve Kontrol Odağı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Afet ve Risk Dergisi*, 5(2), 512-529.

hygiene behaviors, locus of control and fear of coronavirus were examined. The sample of the study consists of 208 people between the ages of 18-60. Data were collected online by using the 'Covid-19 Fear Scale', 'Covid-19 Hygiene Scale' and 'Focus of Control Scale'. The results showed that the fear of coronavirus is higher in women and that women engage in more coronavirus-related hygiene behaviors. It was found that fear of coronavirus predicted all sub-dimensions of hygiene behaviors (hygiene behaviors changing with the epidemic, home hygiene, social distance and mask use, shopping hygiene, hand hygiene, hygiene when coming home from outside) positively. In addition, it was determined that as people's perception of external control increased, they showed less compliance with mask use and social distance. As a result, the differences between genders, the level of fear of coronavirus and locus of control are the points to be considered in terms of compliance with precautionary behaviors. It is anticipated that the explanation of the factors associated with the behavior of taking precautions will contribute to the development of interventions aimed at ensuring the compliance of individuals.

Keywords: Fear Of Coronavirus, Locus Of Control, Precautionary Behaviors

1. GİRİŞ

Koronavirüs, çok çeşitli ve ciddi hastalıklara sebep olan geniş bir virüs ailesi olarak tanımlanmaktadır (URL-1). Çin'in Wuhan şehrinde 2019 yılının son ayına doğru kendini gösteren yeni tip koronavirüsün insanlarda hastalığa neden olduğu tespit edilmiş ve bu yeni virüsün adı Covid-19 olarak kabul edilmiştir (WHO, 2020). Hastalığın bilinen etkin bir tedavisinin olmaması nedeniyle, sağlık otoriteleri tarafından önerilen önlem alma davranışlarına uyum gösterilmesi salgının kontrolü açısından son derece önemlidir. Koronavirüsten korunmak için önerilen önlem alma davranışlarından bazıları sosyal mesafeyi ayarlamak, maske takmak, odaları havalandırmak, kalabalık ortamlardan kaçınmak, elleri sık sık yıkamak ve sık dokunulan yüzeyleri düzenli olarak dezenfekte etmektir (URL-1). Benzer şekilde, Çiçek ve arkadaşları (2020) hijyen davranışlarını kişilerin salgından korunmak, koronavirüsün bulaşma olasılığını düşürmek amacıyla yapılan kişisel ve genel hijyen önlemlerine ilişkin davranışlar olarak tanımlamıştır.

Alanyazın incelendiğinde, kişisel hijyen davranışları ile yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim ve gelir düzeyi, kişilerin yaşadıkları yer gibi çeşitli sosyodemografik değişkenler arasındaki ilişkilerin ele alındığı çalışmalar göze çarpmaktadır. T.C Sağlık Bakanlığı tarafından kişilerin el yıkama alışkanlıkları üzerine yapılan bir araştırmada, okur-yazar olmayan grubun el yıkama alışkanlıklarının diğer gruplara göre daha düşük olduğu olduğu saptanmış ve öğrenim düzeyi arttıkça el yıkama davranışlarının arttığı belirtilmiştir (URL-2). Ayrıca bir başka çalışmada, kişilerin öğrenim düzeyi arttıkça el yıkama davranışlarının arttığı belirtilmiştir (Lee ve ark., 2005). Buna ek olarak, kişilerin eğitim düzeyinin el yıkama davranışları üzerindeki en önemli etmen olduğu vurgulanmıştır. Uğurlu ve arkadaşlarının (2020) yapmış olduğu bir araştırmada da benzer şekilde, bireylerin koronavirüs salgını süresince el yıkama sıklığının ve el hijyeniyle ilgili bilgilerinin artmış olduğu ve el yıkama sıklığının cinsiyet, gelir durumu ve medeni duruma göre farklılık gösterdiği bulunmuştur. Kadınların erkeklere, evli bireylerin bekârlara, gelir durumu yüksek olanları düşük olanlara göre el hijyeni konusunda daha fazla bilgi sahibi olduğu ve günlük yaşamlarında daha fazla ellerini yıkadığı görülmüştür.

Yapılan araştırmalar, maske takma davranışının da demografik özelliklere göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Maske takma davranışını inceleyen bir çalışmada, kırsal bölgelerde yaşayan kişilerin eğitim durumu ve yaş değişkenlerinden bağımsız olarak maske kullanımına daha az önem verdiğini göstermiştir (Kalebek ve Özdemir, 2020). Bir meta-analiz çalışmasında kadınların salgınlar sırasında ilaç dışı koruyucu davranışlarda bulunma (örneğin maske takma) olasılığının erkeklerden %50 daha fazla olduğu sonucuna varmıştır (Moran ve Del Valle, 2016). Capraro ve Barcelo'nun (2020) yaptığı bir çalışmada erkekler için maske takmanın utanç verici olarak algılandığı, havalı olmayan bir davranış o ve aynı zamanda zayıflık belirtisi olarak düşünüldüğü görülmüştür. Leung ve arkadaşları (2005) tarafından Hong Kong'ta SARS

salgını zamanında yürütülen bir çalışma, erkeklerin salgından kendilerini koruma amaçlı önlem alma davranışlarını daha az gerçekleştirdiklerini göstermiştir. Jones ve Salathé (2009) tarafından domuz gribinden korunmaya yönelik davranışsal tepkilerin değerlendirildiği başka bir çalışma katılımcıların 'maske takarım, dezenfektan kullanımım' gibi ifadelerden oluşan korunma endeksine bakıldığında, erkeklerin bu endeksten aldıkları puanların daha düşük olduğu gözlenmiştir. Çalışmalardan hareketle, koruyucu sağlık davranışları açısından kadınlar ve erkekler arasında belirgin farklılıkların olduğu dikkat çekmektedir.

Koronavirüsün beklenmedik bir şekilde ortaya çıkması ve hızla yayılması insanlarda ciddi bir korku uyandırmıştır. Salgınının yol açtığı ölümlerin yanı sıra hastalığın bilinen etkin bir tedavisinin olmaması da belirsizliği artırmakta ve korku duygusunu tetiklemektedir (Doğan ve Düzel, 2020). Koronavirüs salgınından önce de insanlık tarihinde HIV/AIDS, SARS, MERS ve kuş gribi salgınları yaşanmıştır. Bu salgın dönemlerinde de salgınlara yönelik korku ve kaygıların araştırıldığı çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmıştır. 2004 yılında Tayvan'da SARS salgını zamanında yapılan bir çalışmada insanların SARS hastalığı korkularının hastalığın hızlı bulaşması, hastanelerin ve sağlık çalışanlarının yetersizliğine yönelik düşüncelerle ilişkili olduğu bulunmuştur (Chang ve ark., 2004). Diğer bir deyişle, hastalık korkusunun daha çok hastalıkla ve sağlık sistemiyle ilgili değişkenlerden kaynaklanabileceği ileri sürülmüştür. SARS salgını üzerine yapılan bir başka çalışmada ise, düşük öz yeterliliğe sahip katılımcıların korku düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuş ve aynı zamanda korku düzeyi fazla olan kişilerin hastalıktan kurtulsalar da travma sonrası stres belirtilerini daha fazla sergiledikleri bildirilmiştir (Ho ve ark., 2005). Tayvan'da kuş gribi salgını zamanında yapılan bir çalışmanın bulgularında ise, çalışmaya katılan öğrencilerin korku düzeylerindeki artışla salgının insanlar için bir tehdit olarak algılanmasının ilişkili olduğu görülmüştür (Tzeng ve Yin, 2008).

Günümüzde yaşanmakta olan koronavirüs salgını ile korku arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da vardır. Koronavirüs salgını üzerine yapılan bir çalışmanın bulgularında koronavirüs salgın riskinin toplumda korku, kaygı, öfke gibi duygu oluşumuna neden olduğu ve korku duygusunu azaltmak için ise insanların bilişsel, ilişkisel ve davranışsal baş etme yollarını kullandıkları bulunmuştur (Hatun ve ark., 2020). Bir başka çalışmanın bulgularında ise koronavirüsün bulaş riskinin yüksek olmasının korku ve tedirginlik yarattığı görülmüştür (Karataş, 2020). Araştırmaya katılanların %67.5'i gelecekte koronavirüse yakalanmayla ilgili endişelerinin arttığını belirtmiştir.

Koronavirüs korku düzeylerini inceleyen çalışmalar, korku düzeyinin çeşitli değişkenler açısından farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Doğan ve Düzel'in (2020) yapmış olduğu bir çalışmada, erkeklerin korku düzeylerinin kadınlara kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur. Aynı çalışmada, katılımcıların salgına yönelik korku düzeyleri eğitim durumlarına göre incelendiğinde, ortaöğretim mezunlarının korku düzeylerinin lisans mezunlarına kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Gencer'in (2020) koronavirüs salgın döneminde yaptığı bir çalışmada ise çalışmaya katılan kadın katılımcıların koronavirüs korku düzeylerinin erkek katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Bir başka çalışmada, katılımcıların bir yakınlarının koronavirüse yakalanıp yakalanmamasının kişilerin korku düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı bildirilmiştir. Diğer yandan, bir yakının koronavirüs nedeniyle kaybedilmiş olmasının koronavirüs korkusunu anlamlı düzeyde arttırdığı gösterilmiştir. Diğer bir deyişle, koronavirüs korkusunun yakınlarını koronavirüs salgını sebebiyle kaybedenlerde kaybetmeyenlere göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Sonuç olarak insanların hastalık korkusu düzeylerinin eğitim, cinsiyet, koronavirüsten yakını kaybetmekten dolayı farklılaştığı görülmüştür.

Kişinin sağlığı üzerinde kontrol sahibi olduğunu düşünmesinin, kişisel sağlık davranışlarını yönlendirdiği bilinmektedir (Wallston ve ark., 1978). Kontrol odağı, kişilerin başlarına gelen

olayları neye atfettikleri ile ilişkilidir. Bir başka deyişle, kişinin yaşantısına dair kontrolün kimin, neyin elinde olduğuna yönelik inançlarını içerir (Rotter, 1966). Kontrol odağı, temel olarak içsel ve dışsal olarak ikiye ayrılmaktadır. İç kontrol odağı yüksek kişiler, yaşadıklarının sorumlusu olarak kendilerini görmektedirler. Dış kontrol odağı yüksek olan bireyler, adından da anlaşılacağı üzere başlarına gelen olayları şans ve kader gibi kendileri dışındaki etmenlere atfetmektedirler (Roddenberry ve Renk, 2010). Çeşitli hastalık veya salgın durumlarında yapılan çalışmalar incelendiğinde, kişilerin kontrol algısının baş etme şekline yön verdiği görülmüştür. Macaden ve Clarke (2010) tarafından sağlık alanında yapılan bir çalışmada, iç kontrol odağına sahip katılımcıların diyabetle ilgili riskleri yönetmede aktif rol oynarken, dış kontrol odağına sahip olanların bu riskleri yönetmede başarısız oldukları ve başlarına gelecekleri ilahi planlama, kader ve şans olarak nitelendirdikleri bulunmuştur. Gwandure ve Mayekiso'nun (2011) yaptığı bir çalışmada ise Güney Afrikalı öğrencilerin kişisel kontrole ilişkin algılarının düşük olmasıyla, HIV/AIDS hastalıklarını kontrol etme becerilerini düşük algılamalarının ilişkili olduğu saptanmıştır. Diğer bir deyişle, öğrenciler olayların kendi kontrollerinde olmadığını düşündüklerinde, hastalıktan korunma noktasında kendilerini daha az sorumlu görmektedir. Almanya'da üniversite öğrencileriyle yürütülen bir çalışmada, öğrencilerin sağlığı şansın yönlendirdiğine inandıkları durumlarda, daha fazla sağlıksız davranışlar (sigara, alkol vb. kullanımı) sergiledikleri bulunmuştur (Helmer ve ark., 2012). Kendi sağlığı üzerinde kontrol sahibi olduğuna inananlar, sağlıklı beslenmeye daha fazla önem vermiş ve daha yüksek düzeyde fiziksel aktivite sergilemiştir.

Koronavirüs salgını döneminde de kontrol odağının incelendiği çalışmalar mevcuttur. Dunnin ve Pownall (2020) tarafından yapılan çalışmada, koronavirüse yakalanma olasılıklarını düşük olarak değerlendiren katılımcıların genel olarak daha içsel atıflarda buldukları (yani enfekte olma riskini yaş ve kişisel hijyen gibi etmenlere atfettikleri) gözlemlenmiştir. Riski daha fazla algılayan katılımcılar ise durumsal (koronavirüse yakalanma riskini hükümetin karar alma mekanizmasına ve diğer insanların temizliğine atfetmek vb.) atıflarda bulunmuştur. Bir başka çalışmada, koronavirüsten korunmaya yönelik kontrol algısının cinsiyetle birlikte yaş ve eğitimden de etkilendiği görülmektedir (Ekiz ve ark., 2020). Erkeklerin kontrol algılarının daha düşük olduğu bulunmuştur. Özellikle 46-55 yaş arası kişilerin yer aldığı yaş grubunun sağlık kontrol algıları en yüksek grup olduğu bildirilmiştir. Buna karşılık, daha ileri yaş grubundaki (56-70 yaş) kişilerin sağlık kontrol algılarının en düşük olduğu belirtilmiştir. Araştırmanın bir başka bulgusuna göre, kişilerin eğitim düzeyi yükseldikçe sağlık kontrol algıları düşmektedir. Kontrol algısı en yüksek olan grup ilköğretim mezunlarıyken, en düşük kontrol algısına sahip grubun lisans mezunları olduğu saptanmıştır (Ekiz ve ark., 2020). Özetle kadınların, eğitim düzeyi daha düşük olanların ve 46-55 yaş arasındaki yetişkinlerin koronavirüsten korunmaya yönelik kontrol algılarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Vijayaraghavan ve Singhal (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, Türkiye'de yapılan çalışmadan farklı olarak 59-63 yaş arasındaki katılımcıların daha yüksek dış kontrol algısına sahip olduğu bulunmuştur. Bu çalışmadaki başka bir önemli bulgu ise, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%90'dan fazlası) hastalığın yayılmasını önlemede etkin rolleri olduğunu düşündüklerinin ortaya konulmasıdır. Koronavirüse yönelik iyileşme inancı ile ilgili olarak, katılımcıların yaklaşık %50'si şansın rol oynadığını düşündüğünü söylerken, yanıt verenlerin %50'sinden fazlası koronavirüse yakalanmış olmanın kötü şanstı kaynaklanmadığını düşündüğünü söylemiştir. Kötü şanstı kaynaklanmadığına yönelik inançların, bireylerin önleme konusunda kendi sorumluluklarının olduğuna ve hastalığın yayılmasına yönelik koruyucu davranışlar sergilemesi gerektiğine yönelik düşünceleri ile açıklanabileceği düşünülmektedir.

Alanyazın incelendiğinde, hem daha önceki salgınlarda hem de koronavirüs salgınında insanların önlem alma davranışlarını etkileyen etmenlerin mercek altına alındığı görülmektedir. Salgınların kontrol altına alınmasında önlem alma davranışlarının önemli bir rol oynaması, insanların bu davranışlara nasıl daha fazla uyum sağlayacağını araştırılmasını bir gereklilik haline getirmiştir. Yapılan çalışmalar, salgınların insanlarda korku yarattığını göstermiştir. Bu korkunun da önlem

alma davranışlarıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan, insanların korku düzeyinin yanı sıra, hastalıktan korunmayla ilgili kendilerini ne kadar kontrol sahibi hissettiklerinin veya bu kontrolü içsel mi yoksa dışsal mı etmenlere atfettiklerinin önemli olacağı öngörülmektedir. Ayrıca, alanyazındaki çalışmalar cinsiyetin hem koronavirüs korkusu hem de önlem alma davranışları açısından farklılık yaratabileceğine işaret etmektedir. Bu çalışmada, bahsedilen tüm bu değişkenler arası ilişkilerin incelenmesinin önemli olacağı düşünülmüştür. Önlem alma davranışıyla ilişkili etmenlerin açıklanmasının, kişilerin uyumunu sağlamaya yönelik müdahalelerin geliştirilmesine de katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu nedenle hem alanyazında koronavirüs salgını ve önlem alma davranışlarının açıklanmasına hem de bu yönde müdahalelerin oluşturulmasına temel sağlama açısından katkı sağlayabileceği düşünülmüştür. Sonuç olarak, bu çalışmanın amacı, koronavirüs salgını döneminde bireylerin önlem alma davranışları, koronavirüs korkusu, kontrol odağı ve çeşitli sosyo-demografik değişkenler (cinsiyet ve koronavirüsle ilgili değişkenler) arasındaki ilişkilerin incelenmesidir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Grubu

Çalışmaya 18 yaş ve üzerinde toplam 219 kişi katılmış, 15-17 yaş arasında olduğunu belirten 11 kişi çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu nedenle örneklem, yaşları 18-60 arasında değişen ($Ort = 23.13$, $SS = 7.83$) 208 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılar ile ilgili demografik bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir. Katılımcıların koronavirüsle ilişkili bilgileri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların sosyo-ekonomik özelliklere göre dağılımı

	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Erkek	42	20.2
	Kadın	166	79.8
Medeni durum	Bekar	181	87
	Evli	27	13
Eğitim	Lise	10	4.8
	Üniversite	187	89.9
	Lisansüstü	11	5.3
Yaşadığımız yer	Köy	27	13
	İlçe	59	28.4
	Şehir	122	58.6
Ekonomik gelir	Düşük	33	15.8
	Orta	150	72.2
	Yüksek	25	12

Tablo 2. Katılımcılara ait koronavirüs bilgi formu verileri

		N	%
Ailede kronik hastalık	Var	80	38.5
	Yok	128	61.5
Salgın dönemindeki yaşanılan yer	Aile	194	93.3
	Arkadaşlar	5	2.4
	Yalnız	9	4.3
Koronavirüsle ilgili bilgilendirme şekli	Sosyal Medya	99	47.6
	Tv Programları	51	24.5
	İnternet kaynakları	47	22.6

	Tümü	5	2.4
	Takip- Etmeyorum	6	2.9
Covid-19 tanısı alan yakınınız	Var	77	37
	Yok	131	63
Yakınlık derecesi	Aile	43	20.7
	Akraba	62	29.8
	Arkadaş	26	12.5

2.2. Ölçüm Araçlarının Uygulanması

Bu araştırmanın verileri, çevrimiçi olarak Google Forms aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcılara ölçüm araçları çeşitli sosyal medya kanalları aracılığıyla iletilmiştir. Çevrimiçi anketin ilk bölümünde araştırmanın amacı ve katılım koşullarıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde katılımcılara katılımın gönüllülük esasına göre olduğu belirtilmiştir. Aşağıda belirtilen ölçekler, katılımcılara çevrimiçi olarak uygulanmıştır.

Sosyo-demografik Soru Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyodemografik formda yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, yaşanan yer, ekonomik düzey gibi temel bilgiler yer almaktadır. Bunlara ek olarak, katılımcıların koronavirüs tanısı alıp almadığı, koronavirüs nedeniyle bir yakınını kaybedip kaybetmediği ile ilgili sorulara da yer verilmektedir.

Covid-19 Korkusu Ölçeği: Ahorsu ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlaması, Bakioğlu ve arkadaşları (2020) tarafından yapılmıştır. 18 yaş ve üzeri yetişkinlere uygulanmaktadır. Ölçek, 5'li Likert tipinde yedi sorudan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutu ve ters maddesi bulunmamaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 7 ile 35 arasında değişmektedir. Yüksek puan almak Covid-19 korku düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışmasında Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ($\alpha=.82$) olarak bulunmuştur. Bu çalışmada, ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ($\alpha=.84$) olarak hesaplanmıştır.

Covid-19 Hijyen Ölçeği: Ölçek, Çiçek ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilmiştir. 18 yaş ve üzeri yetişkinlere uygulanmaktadır. Ölçek, 5'li Likert tipinde 27 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 27, en yüksek puan ise 135'tir. Yüksek puanlar, kişilerin salgından korunmak amacıyla daha fazla önlem alma davranışı (kişisel ve genel hijyene ilişkin davranışlar) sergilediğine ve bu önlemlere daha fazla önem verdiğine işaret etmektedir. Ölçek, 6 alt boyuttan oluşmaktadır: 'Salgınla Değişen Hijyen Davranışları', 'Ev Hijyeni', 'Sosyal Mesafe ve Maske Kullanımı', 'Alışveriş Hijyeni', 'El Hijyeni' ve 'Dışarıdan Eve Gelindiğinde Hijyen'. Ölçeğin geliştirildiği çalışmada Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı ($\alpha=.91$) olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarını Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları Çiçek ve arkadaşları (2020) tarafından; sosyal mesafe ve maske boyutu ($\alpha=.68$), alışveriş hijyeni ($\alpha=.74$), değişen hijyen davranışları ($\alpha=.74$), ev hijyeni ($\alpha=.69$), el hijyeni ($\alpha=.70$), dışarıdan eve gelindiğinde hijyen ($\alpha=.69$) olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ölçeğin alt boyutlarının Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları ise; sosyal mesafe ve maske boyutu ($\alpha=.62$), alışveriş hijyeni ($\alpha=.77$), değişen hijyen davranışları ($\alpha=.72$), ev hijyeni ($\alpha=.74$), el hijyeni ($\alpha=.77$), dışarıdan eve gelindiğinde hijyen ($\alpha=.66$), Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ölçeğin tamamı için ($\alpha=.92$) olarak hesaplanmıştır.

Kontrol Odağı Ölçeği: Ölçek, Dağ tarafından (2002) geliştirilmiştir ve genç yetişkinlere uygulanmaktadır. Ölçek, 5'li Likert tipinde 47 maddeden oluşmaktadır. 25 madde düz, 22 madde ise ters yönlü puanlanmıştır. Ölçekten alınabilecek puan 47 ve 235 arasında değişmektedir. Puanlardaki yükselme dış kontrol odağı inancının yükseldiğine işaret etmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı Dağ (2002) tarafından yapılan çalışmada .92 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada, tüm ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ($\alpha=.87$) olarak hesaplanmıştır. Ölçek, 5 alt boyuttan oluşmaktadır: Kişisel Kontrol (15 madde), Şansa İnanma (18

madde), Çabalamanın Anlamsızlığı (10 madde), Kadercilik (3 madde) ve Adil Olmayan Dünya İnancı (5 madde). Kişisel Kontrol boyutu iç kontrol odağını temsil ederken, şansa inanma, çabalamanın anlamsızlığı, kadercilik ve adil olmayan dünya inancı alt boyutlarının tümü dış kontrol odağını temsil etmektedir. Dışsal kontrol odağı alt boyutunun Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı; 88 olarak bulunmuştur. İç kontrol odağının Cronbach alfa güvenilirlik kat sayısı ise; 90 olarak bulunmuştur.

3. İŞLEM

Araştırmanın etik değerlendirilmesi için Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu'na başvurulmuştur. Çalışma için gerekli izinler alındıktan sonradır hazırlanan formlar çevrimiçi olarak (Google Forms) 17.12.2020-13.01.2021 tarihleri arasında katılımcılara sunulmuştur. Araştırmaya, okuma-yazma bilen ve 18 yaşın üzerindeki katılımcılar dahil edilmiştir. Ölçüm araçlarının başında, araştırmayla ilgili bilgilerin yer aldığı bir metin sunularak katılımın gönüllülük esasına dayandığı belirtilmiştir. Ölçüm araçlarının doldurulması yaklaşık 15 dakika sürmüştür. Verilerin istatistiksel analizi için SPSS 22.0 programı kullanılmıştır. Gruplar arası farklılıkların incelenmesinde bağımsız örneklem için t-testi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Yaş, cinsiyet, korku ve iç-dış kontrol düzeylerinin hijyen davranışlarını ne derece yordadıklarını ortaya koymak amacıyla standart çoklu regresyon analizi kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Yapılan incelemeler sonucunda, veri setinin normal dağıldığı görülmüştür. Kolmogorov-Smirnov değerleri, basıklık ve çarpıklık katsayıları ile histogram eğrisi değişkenlerin dağılımının normal olduğunu göstermiştir.

Katılımcıların koronavirüs korkusu, koronavirüs hijyen davranışı ve kontrol odağı ölçeklerindeki puanlarının ortalamaları ve standart sapmalarına ait veriler Tablo 3'te verilmiştir. Katılımcıların koronavirüs korku düzeylerinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem için t-testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların koronavirüs korkusu puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir ($t = -4.30, p < 05$). Kadınların koronavirüs korkusu puanlarının ($\bar{X} = 18.96$), erkeklere göre ($\bar{X} = 14.98$) daha yüksek olduğu görülmüştür.

Katılımcıların koronavirüs hijyen davranışlarının alt boyutlarının (el hijyeni, dışarıdan geldiğinde hijyen, ev hijyeni, değişen hijyen davranışı sosyal mesafe ve maske) cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem için t-testi hesaplanmış ve sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde, katılımcıların koronavirüse yönelik toplam hijyen puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir ($t = -3.01, p < 05$). Kadınların toplam hijyen puanının ($\bar{X} = 102.78$), erkeklere göre ($\bar{X} = 93.93$) daha yüksek seviyede olduğu görülmüştür. Ayrıca koronavirüs hijyen ölçeğinin tüm alt boyutlarında kadınların erkeklere göre daha yüksek puana sahip olduğu bulunmuştur. Diğer bir deyişle, kadınların erkeklere göre daha fazla hijyen davranışı gösterdiği saptanmıştır.

Tablo 3. Araştırmada incelenen değişkenlerin ortalamaları ve standart sapmaları

Değişken	N	En düşük	En yüksek	Ort.	SS
Covid-19 korkusu	208	7	34	18.15	5.58
İç kontrol	208	19	86	46.57	11.35
Dış kontrol	208	10.75	30.75	18.9	3.79
Hijyen	208	57	135	100.99	17.35
Sosyal mesafe ve maske	208	8	20	17.73	2.16
Alışveriş hijyeni	208	5	25	16.88	4.8
Değişen hijyen davranışları	208	10	20	20.83	4.78
Ev hijyeni	208	4	20	13.77	3.51
Dışardan eve geldiğinde hijyen	208	3	15	10.8	2.71
El hijyeni	208	9	25	20.98	3.45

Tablo 4. Cinsiyete göre koronavirüs korkusu puanlarının t-testi sonuçları

Boyut	Cinsiyet	N	Ort.	SS	s.d	t	p
Covid-19 korkusu	Erkek	42	14.98	4.96	206	-4.3	.00*
	Kadın	166	18.96	5.45			

Tablo 5. Koronavirüs hijyen alt boyutları el hijyeni, dışarıdan geldiğinde hijyen, ev hijyeni, değişen hijyen davranışı, sosyal mesafe ve maske Puanlarının t-testi sonuçları

Boyut	Cinsiyet	N	Ort.	SS	s.d	t	p
Koronavirüs Toplam Hijyen	Erkek	42	93.93	1.54	206	-3.01	.00*
	Kadın	166	102.78	16.62			
El Hijyeni	Erkek	42	19.74	4.25	206	-2.65	.01*
	Kadın	166	21.29	3.15			
Dışarıdan Eve Gelince Hijyen	Erkek	42	9.83	3.11	206	-2.62	.01*
	Kadın	166	11.04	2.55			
Ev Hijyeni	Erkek	42	12.24	3.61	206	-3.24	.00*
	Kadın	166	14.16	3.39			
Değişen Hijyen Davranışı	Erkek	42	18.81	4.83	206	-3.14	.00*
	Kadın	166	21.34	4.64			

Koronavirüs Salgını Döneminde Önlem Alma Davranışları, Koronavirüs Korkusu ve Kontrol Odağı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Sosyal Mesafe ve Maske	Erkek	42	17.05	2.66	206	-2.29	.02*
	Kadın	166	17.9	1.99			

(* $p < .01$)

Tablo 6 incelendiğinde, katılımcıların hijyen puanlarının kendilerinin koronavirüs tanısı alıp almamalarına ya da yakınlarının tanı alıp almamalarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Benzer şekilde koronavirüs korkusu puanlarının kendilerinin koronavirüs tanısı alıp almamalarına ya da yakınlarının tanı alıp almamalarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür ($p > 0.05$). Diğer bir deyişle, katılımcıların koronavirüse yönelik korkularının ve önlem almaya yönelik davranışlarının ne kendilerinin ne de yakınlarının tanı alma durumuna göre değişiklik göstermediği saptanmıştır.

Tablo 7 incelendiğinde dış kontrol odağı ile sosyal mesafe ve maske kullanımı arasında negatif yönde düşük düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Koronavirüs korkusu ile hijyen davranışları arasında pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Covid-19 hijyen davranışı ölçeğinin alt boyutları ile koronavirüs korkusu ile incelendiğinde, koronavirüs korkusu ile değişen hijyen davranışları pozitif yönde orta düzeyde, diğer tüm alt boyutları arasında ise pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

Çalışmada ayrıca hijyen davranışlarını yaş, cinsiyet, covid-19 korkusu, iç ve dış kontrol odağı değişkenlerinin yordayıp yordamadığı da incelenmiştir. Bu amaçla bir dizi regresyon analizi yapılmıştır. Her analizde, ilk basamakta kontrol değişkenleri olarak yaş ve cinsiyet, ikinci basamakta covid-19 korkusu ve son basamakta iç ve dış kontrol değişkenleri dahil edilmiştir. Regresyon analizlerinin üçüncü basamağına ilişkin sonuçlar Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların koronavirüs korkusu ve hijyen puanlarının kendi tanı almalarına ve yakınlarının tanı alıp almamasına göre farklılaşmasının t-testi sonuçları

Boyut	Tanı kriterleri	N	Ort.	SS	s.d	t	p
Covid-19 Korkusu	Tanı almak	22	18.68	6.61	206	0.47	0.64
	Tanı almamak	186	18.09	5.46			
Hijyen	Tanı almak	22	98.4	18.54	206	-0.74	0.46
	Tanı almamak	186	101.29	16.62			
Covid-19 Korkusu	Yakını tanı almış	77	18.16	5.78	206	0.03	0.97
	Yakını tanı almamış	131	18.14	5.47			
Hijyen	Yakını tanı almış	77	102.03	17.61	206	0.67	0.51
	Yakını tanı almamış	131	100.37	17.23			

Tablo 7. Ölçeklerin alt boyutlarının birbirleriyle korelasyon ilişkisi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.iç kontrol	1	-0.03	0.10	0.04	-0.06	0.09	0.05	0.09	0.05	-0.06
2.dışkontrol		1	0.06	-0.04	-0.11	-0.06	0.06	0.04	-0.01	-.19*
3.korku			1	.29**	.20**	.16*	.23**	.31**	.23**	.25**
4.tophijyen				1	.76**	.81**	.82**	.81**	.86**	.69*
5.hijyen1					1	.64**	.49**	.49**	.53**	.69**
6.hijyen2						1	.60**	.62**	.63**	.50**
7.hijyen3							1	.69**	.66**	.46**
8.hijyen4								1	.65**	.42**
9.hijyen5									1	.52**
10.hijyen6										1

(* $p < .05$. ** $p < .01$.)

Not. Covid-19 korkusu ölçeğinden alınan toplam puan (3), Hijyen ölçeğinden alınan toplam puan (4), El hijyeni boyutu (5), Dışarıdan eve gelindiğinde hijyen boyutu (6), Ev hijyeni boyutu (7), Değişen hijyen davranış boyutu (8), Alışveriş hijyen boyutu (9), Sosyal mesafe ve maske kullanımı (10).

Tablo 8. Yaş, cinsiyet, korku ve iç-dış kontrol düzeylerinin hijyen davranışlarını yordayıcı etkisinin basit doğrusal regresyon analizi sonuçları

bağımlı değişken	yordayıcı değişkenler	B	SH	B	T	R ²	F	ΔR ²
Hijyen	Sabit	76.42	10.46		7.31**	.11	4.79	.08
	Yaş	6.26	3.05	.15	2.05			
	Cinsiyet	0.12	0.15	.05	.78**			
	Korku	0.79	0.22	.25	3.63**			
	iç kontrol	0.01	0.10	.01	0.12			
	dış kontrol	-0.23	0.31	.05	0.75			
sosyal mesafe	Sabit	17.52	1.29		13.61**	.13	5.97	.11
	Yaş	0.61	0.38	.11	1.62			
	Cinsiyet	0.02	0.02	.07	1.26			
	Korku	0.10	0.03	.25	3.56**			
	iç kontrol	-0.01	0.01	-.10	-1.48			
	dış kontrol	-0.19	0.04	-.21	-3.12**			
el hijyeni	Sabit	18.68	2.10		8.91**	.09	3.98	0.67
	Yaş	1.37	0.61	.16	2.24**			
	Cinsiyet	0.04	0.03	.11	1.54			
	Korku	0.11	0.04	.18	2.51**			
	iç kontrol	-0.02	0.02	-.08	-1.27			
	dış kontrol	-0.11	0.06	-.12	-1.75			
dış hijyen	Sabit	8.66	1.68		5.17**	.06	2.45	0.03
	Yaş	0.94	0.49	.14	1.93			

Koronavirüs Salgını Döneminde Önlem Alma Davranışları, Koronavirüs Korkusu ve Kontrol Odağı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

	Cinsiyet	-0.01	0.02	-.04	-0.59			
	Korku	0.05	0.03	.11	1.56			
	iç kontrol	0.02	0.02	.08	1.09			
	dış kontrol	-0.06	0.05	-.08	-1.12			
ev hijyeni	Sabit	7.47	2.15		3.48**	.08	3.55	0.06
	Yaş	1.54	0.63	.18	2.46**			
	Cinsiyet	0.02	0.03	.04	0.57			
	Korku	0.11	0.05	.17	2.42**			
	iç kontrol	0.01	0.02	.02	0.35			
	dış kontrol	0.04	0.06	.05	0.67			
	değişen hijyen	Sabit	11.26	2.86		3.94**	.12	5.36
Yaş		1.75	0.84	.15	2.09**			
Cinsiyet		0.03	0.04	.05	0.76			
Korku		0.22	0.06	.26	3.75**			
iç kontrol		0.02	0.03	.06	0.83			
dış kontrol		0.03	0.08	.02	0.34			
alışveriş hijyeni		Sabit	12.82	2.98		4.31	.06	2.34
	Yaş	0.05	0.87	0.00	0.06			
	Cinsiyet	0.02	0.04	0.03	0.37			
	Korku	0.20	0.06	0.23	3.21**			
	iç kontrol	0.01	0.03	0.02	0.29			
	dış kontrol	-0.02	0.09	-0.02	-0.24			

Her bir hijyen alt boyutu için ayrı ayrı yapılan regresyon analizlerinin sonuçları şu şekilde özetlenmiştir: Genel hijyen davranışlarını, cinsiyet ve koronavirüs korkusunun anlamlı şekilde yordadığı ($R^2 = .11$, $F(4.79) = 47.85$, $p < .01$) bulunmuştur. Sosyal mesafeye uyma ve maske kullanım davranışlarını, koronavirüs korkusunun ve dış kontrol odağının anlamlı şekilde yordadığı ($R^2 = .08$, $F(5.97) = 59.67$, $p < .01$) bulunmuştur. El hijyenine yönelik davranışları, yaş ve koronavirüs korkusunun anlamlı şekilde yordadığı ($R^2 = .09$, $F(3.98) = 39.84$, $p < .01$) bulunmuştur. Ev hijyen davranışlarını, yaş ve koronavirüs korkusunun anlamlı şekilde yordadığı ($R^2 = .081$, $F(3.55) = 35.54$, $p < .01$) bulunmuştur. Salgınla değişen hijyen davranışlarını, yaş ve koronavirüs korkusunun anlamlı şekilde yordadığı ($R^2 = .12$, $F(5.36) = 53.55$, $p < .01$) tespit edilmiştir. Alışveriş hijyenine yönelik davranışları ise koronavirüs korkusunun anlamlı şekilde yordadığı ($R^2 = .055$, $F(2.34) = 23.44$, $p < .01$) bulunmuştur. Son olarak, dışarıdan eve gelindiğinde yapılan hijyen davranışlarını, modeldeki bağımsız değişkenlerin hiçbirinin yordamadığı görülmüştür.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma, koronavirüs salgını sürecinde yetişkin bireylerin koronavirüsle ilgili hijyen davranışları, koronavirüs korkusu, kontrol odağı ve cinsiyet arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda, hem koronavirüs korkusu hem de çeşitli önlem alma davranışlarında cinsiyete göre farklılaşmalar dikkat çekmiştir. Buna göre, kadınların koronavirüs korkularının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Alanyazında da benzer sonuçlara rastlamak mümkündür. Bakioğlu ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada koronavirüs korkusunun kadınlarda benzer şekilde anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Broche-Pérez ve arkadaşları (2020) tarafından Küba'da yapılan çalışmada kadın olmanın orta ve yüksek düzeyde koronavirüs korkusunu yordadığı bulunmuştur. Nino ve arkadaşlarının (2021)

çalışmasında da kadınların koronavirüsü daha yüksek düzeyde tehdit olarak algıladıkları ve koronavirüs korkusunu bildirme olasılıklarının daha yüksek olduğu gösterilmiştir. Benzer sonuçlara, domuz gribi salgınında yapılan çalışmalarda da rastlamak mümkündür. Çirakoğlu (2011) tarafından domuz gribi salgını döneminde yapılan bir çalışmada, kadınların hastalığı daha bulaşıcı algıladıkları, kaygı düzeylerinin ve temastan kaçınma sıklıklarının erkeklere kıyasla daha fazla olduğu bulunmuştur. Kadınlar ve erkekler arasında saptanan bu farklılığın bir nedeninin de kadınların hastalıklarını ve korkularını ifade etmelerinin kültürel olarak daha fazla kabul görülmesine karşın erkeklere atfedilen cinsiyet rolleri nedeniyle onların hastalıklarını ifade etmelerinin cesaretsizlik ve korkaklık göstergesi olarak algılanmasından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir (Overfield, 2017). Bu görüşten hareketle erkeklerin cinsiyet rolleri nedeniyle korkularını ifade etmekten kaçındıkları da düşünülebilir. Alanyazından farklı olarak Doğan ve Düzel'in (2020) yapmış olduğu bir çalışmada katılımcıların cinsiyetler açısından koronavirüs korku düzeyleri incelendiğinde erkeklerin koronavirüs korku düzeylerinin kadınlara kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur. Alanyazında genel olarak kadınların koronavirüs korkusunun daha yüksek olduğuna işaret eden çalışmalar olmasına karşın, belirtilen bu çalışmada karşılaşılan farklı bulgunun örneklem, ölçüm araçları, veri toplama zamanları (koronavirüs salgınının hangi aşamasında veri toplandığı gibi) arasındaki farklılıklarından kaynaklı olabileceği düşünülmüştür. Sonuç olarak cinsiyet, bireylerin koronavirüs korkusuyla ilişkili olan temel etmenlerden biri olarak görülmektedir.

Araştırma kapsamında aynı zamanda katılımcıların çeşitli hijyen davranışlarının cinsiyet açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Sonuçlar, kadın katılımcıların ev, el, alışveriş hijyeni gibi hijyen ölçeğinin tüm alt boyutlarında erkek katılımcılardan daha yüksek puanlar aldıkları saptanmıştır. Bir başka deyişle, bu sonuçlardan kadınların erkeklere kıyasla daha fazla önlem alma davranışlarında bulunduğu anlaşılmaktadır. Yıldırım ve arkadaşlarının (2020) koronavirüse yönelik önleyici davranışları inceleyen çalışmasında da benzer şekilde koronavirüs salgını sürecinde kadınların erkeklere kıyasla önleyici davranışları (toplu taşımadan kaçınmak, elleri sabun ve alkol bazlı dezenfektan ile yıkamak vb.) daha fazla uyguladıkları görülmüştür. Capraro ve Barcelo'nun (2020) yaptığı çalışmada, erkeklerin kadınlara göre maske takma konusunda daha az istekli oldukları belirlenmiştir. Ayrıca, istatistiklerin erkeklerin koronavirüsten daha ciddi düzeyde etkilendiklerini göstermesine rağmen erkeklerin, kadınlara göre koronavirüsten daha az etkileneceklerine inandıkları ve bu durumun maske takma niyetlerinde cinsiyet farklılıklarına kısmi olarak aracılık ettiği saptanmıştır.

Değişen hijyen davranışlarında da kadın ve erkekler arasında farklar olduğu bulgulanmıştır.. Akbaş ve arkadaşlarının (2020) koronavirüs salgını döneminde evden çalışan annelerin yaptıkları çalışmada, katılımcıların salgın öncesinde ve sonrasında hijyen davranışlarında değişiklik yapmak zorunda kaldıkları tespit edilmiştir. Buna göre, katılımcılar koronavirüs salgını öncesinde ev işleri için yardım aldıklarını ancak salgın sürecinde bu işleri kendilerinin yaptığını ifade etmiştir. Ayrıca, salgın öncesi döneme göre hijyen davranışlarına daha fazla dikkat ettiklerini belirtmişlerdir. Benzer şekilde, koronavirüs salgını süresince evden çalışan kadınların, bu dönemde çocuklarına bakım veren ve temizlik işlerini yapan kişilerden salgın nedeniyle yardım alamadıkları bildirilmiştir (URL-3). Bu bakımdan, özellikle salgın döneminde evden çalışmak durumunda kalan kadınların hijyen davranışlarında da bir değişim meydana geldiği düşünülmüştür. Bu bulgulardan hareketle çalışan kadınların evde geçirdiği sürenin artmış olmasının hijyen davranışlarını da artırabileceği bu nedenle salgın döneminde kadınların erkeklerden daha çok hijyen davranışlarına dikkat etmiş olabileceği düşünülmektedir. Başka bir deyişle, salgın sebebiyle çalışan kadınların evde geçirdiği sürenin artmasının hijyen davranışlarını da artırabileceği sonucuna varılmıştır.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular, kadınların erkeklere göre salgın nedeniyle daha fazla korku duyduklarını ve salgına karşı daha fazla önlem alma çabası içinde olduklarına işaret etmiştir.

göstermiştir. Her iki bulgunun açıklanmasında, cinsiyetler arasında farklılık gösteren risk algısının önemli olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca, yavru riski hipotezi nedeniyle dişiler, doğaları gereği birincil bakıcı oldukları için erkeklerden daha fazla risk algılama eğilimindedir ve insanlar dünyada daha fazla risk algırsa, muhtemelen korumada daha etkili olacaklardır (Harris ve ark., 2006). Alanyazında risk algısının cinsiyetler üzerinde etkisini inceleyen çalışmalara bakıldığında, kadınların risk algısının erkeklere göre daha yüksek olduğunu bildiren çalışmalar göze çarpmaktadır. Akan ve arkadaşları (2010) tarafından yapılan bir araştırmada da, kadınların kendilerinin domuz gribine yakalanma olasılığını daha yüksek algıladıkları ve erkeklere göre daha fazla kaygılandıkları bulunmuştur. Meksika yapılan bir araştırmada influenza (H1N1) salgınıyla ilgili medyadaki yoğun haberlerin ardından kişilerin risk algısının ve belirsizlik karşısındaki korku düzeylerinin belirgin düzeyde yükseldiği görülmüştür (Van Hoek ve ark., 2011). Clark ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada, kadınların koronavirüsü daha riskli algılayarak erkeklere göre daha fazla önlem (maske takma, sosyal mesafe vb.) aldığı bulunmuştur. Hong Kong'da yapılan başka bir çalışmada ise kadınların, daha ileri yaşta olanların ve eğitim durumu daha yüksek olanların risk algılarının daha yüksek olduğu ve orta düzeyde kaygı yaşadıkları bulunmuştur. Bir başka çalışmada ise mevcut çalışmadan farklı olarak koronavirüse yönelik davranış ve tutumlar hem erkekler hem de kadınlar için benzer bulunmuştur. Koronavirüs riskini azaltmaya yönelik önlem tedbirlerin algılanan kapsamı ve bilgisi de erkek ve kadın popülasyonunda aynı bulunmuştur (Rana ve ark., 2021).

Araştırmada, katılımcıların kendilerinin veya bir yakınlarının koronavirüs tanısı alma durumlarının korku düzeyi ve hijyen davranışları bakımından bir farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir. Sonuçlar, kişilerin ne kendilerinin ne de yakınlarının tanı alıp almama durumlarının korku ve hijyen davranışları açısından anlamlı bir farklılık yaratmadığını göstermiştir. Duman (2020) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada, kişilerin bir yakınının koronavirüse yakalanıp yakalanmamasının korku düzeyinde farklılık oluşturmadığını ancak bir yakının koronavirüs sebebiyle kaybedilmiş olmasının koronavirüs korkusunu arttırdığını bildirmiştir. Cao ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan araştırmada ise, bir yakını koronavirüs tanısı alan öğrencilerde kaygı düzeyinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha fazla olduğu bulunmuştur. Bir başka çalışmada ise, koronavirüs korkusunun en önemli yordayıcılarından birinin kişilerin sevdiklerinin tehlike altında olduğuna ilişkin algılarının olduğu tespit edilmiştir (Mertens ve ark., 2020). Bu bulgulardan hareketle insanların kendisinin ve yakınlarının koronavirüse yakalanma durumlarında korku düzeyleri ve önlem alma davranışları literatürde farklılık gösterdiği göze çarpmaktadır. Bazı çalışmalar yakınları koronavirüse yakalanan kişilerin daha fazla koronavirüs korkusu yaşadığını gösterirken bazı çalışmalar bunu desteklememektedir. Önlem alma davranışları ve yakınların tanı alma durumuyla ilgili ilişkileri inceleyen ise az sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Mevcut çalışmada, az sayıda kişinin (%11.8) ve yakınlarının (%37) koronavirüs tanısı almış olmasının da sonuçları etkilemiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırmada, aynı zamanda hijyen davranışlarını yordayan değişkenler de incelenmiştir. Sonuçlar, koronavirüs korkusunun tüm hijyen davranışlarını (el, ev, sosyal mesafe ve maske vd.) pozitif yönde yordadığını göstermiştir. Bir başka deyişle, koronavirüs korkusu arttıkça, bu alanlarda önlem alma davranışlarının da artması beklenmektedir. İlgili çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmada elde edilen bu bulgunun alanyazınla uyumlu olduğu görülmektedir. Bir çalışma, önleyici tedbirlere (sosyal mesafe, maske takma vb.) uyumu belirleyen tek değişkenin koronavirüs korkusu olduğunu bildirmiştir (Harper ve ark., 2020). Altun (2020) tarafından yapılan çalışmada da artan koronavirüse yakalanma kaygısı ile hijyen davranışları (genel, gıda, ev ile ilgili ve kişisel hijyen vb.) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Benzer bir çalışmada, koronavirüs korkusu daha yüksek olanların önleyici davranışlarda (toplu taşımadan kaçınmak, elleri sabun ve alkol bazlı dezenfektan ile yıkamak, vb.) bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Yıldırım ve ark., 2021). Koronavirüsten farklı

olarak yine sağlık alanında yürütülen çalışmalarda da benzer sonuçlar göze çarpmaktadır. Stevenson ve arkadaşlarının (2009) yaptığı çalışmada, benzer bir ölçekten alınan hijyen davranışlarına ilişkin puanların hastalık kaygısı ile pozitif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, koronavirüs korkusunun insanları önlem davranışlarına daha fazla yöneltebileceği düşünülmüştür.

Bu çalışmada, hijyen davranışlarını yordayan etmenler olarak iç ve dış kontrol odağının rolü de incelenmiştir. Sonuçlar, dış kontrol odağının hijyen davranışlarının içinde yalnızca sosyal mesafeye uyum ve maske kullanımı alt boyutunu negatif yönde yordadığını göstermiştir. Diğer bir deyişle, katılımcıların koronavirüs salgınına kendi kontrollerinin dışında gördükleri durumda, sosyal maske ve mesafeye daha az uyum gösterdikleri görülmüştür. Ekiz ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada, kişilerin salgından korunmaya yönelik önlem alma davranışlarının etkililiğine inandıkları durumlarda, belirtilen önlem alma davranışlarına uyum sağlama ihtimallerinin arttığı bulunmuştur. Koronavirüse karşı önlem kurallarına uyumu etkileyen faktörlerden biri de kadercilik algısıdır. Dış kontrol odağı yüksek olan kişiler, yaşamlarında olan çeşitli olaylara müdahale edemeyeceklerini, kader gibi dış etmenlerin yaşamları üstünde etki sahibi olduğunu ve yaşamlarındaki olumlu olayların da tesadüf sonucu ortaya çıktığını düşünmektedir (Rotter, 1966). Alanyazında kadercilik ile önlem alma davranışlarını inceleyen çalışmaların sonuçları şu şekildedir: Öncü ve arkadaşlarının (2021) koronavirüs hastalığından dolayı devlet hastanelerinde tedavi görmekte olan yetişkin hastalarla yapmış oldukları çalışmada, kadercilik düzeyi yüksek olanların koronavirüsten korunmak için sosyal mesafe davranışının yararlı olmayacağını düşündükleri belirtilmiştir. Amerika'da yapılan bir çalışmada ise, koronavirüse karşı kadercilik algısının el yıkama, sosyal mesafe vb. gibi önlem davranışlarını gösterme niyetini olumsuz etkilediği bildirilmiştir (Jimenez ve ark., 2020). Bir başka çalışmada da, kişilerin koronavirüse yakalanmaya mahkum olduklarına olan inançlarının artmasının koronavirüse karşı önleyici tedbirleri göz ardı etmelerine sebep olabileceği ifade edilmiştir (Papageorge ve ark., 2021). Tüm bu sonuçlar, kişilerin hasta olma riskini kendisi dışındaki nedenlere atfettiği durumlarda bulaşı önlemeye yönelik davranışlar sergilemede isteksiz olabileceğine işaret etmektedir. Bireylerin olayların önceden belirlenmiş olduğuna dair inançları, koronavirüsle ilgili önlem almanın (maske takmanın ve mesafeye dikkat etmenin) gerekli olmadığına yönelik düşüncelerini ortaya çıkarmış olabilir.

Bu çalışmanın sonuçları değerlendirilirken, bazı sınırlılıkların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Örneklemin nispeten küçük olması, yapılan çalışmanın genellenebilirliği açısından önemli sınırlılıklardan biridir. Ayrıca, örneklemdaki gruplar içinde cinsiyet ve yaş dağılımının eşit olmaması da araştırmanın bir sınırlılığı olarak dikkate alınmalıdır. Özellikle kadın katılımcı sayısının belirgin şekilde yüksek olması nedeniyle sonuçlar dikkatli yorumlanmalıdır. Verilerin salgın koşulları nedeniyle çevrimiçi olarak toplanmış olması da bir diğer sınırlılık olarak kabul edilebilir. Son olarak, bu çalışmanın kesitsel olarak yapılması nedeniyle yalnızca veri toplama zamanındaki koronavirüs korkusunu ve hijyen davranışlarını ele almasının da göz önünde bulundurulması önemlidir.

Bu çalışmanın aynı zamanda bazı klinik doğurguları mevcuttur. Kaygının belirli bir düzeyde yaşanıyor olmasının işlevsel bir yönü olduğu bilinmektedir (Şahin, 2019). Patolojik bir duruma gelmediği müddetçe salgında gerekli tedbirleri almaya yöneltmede olumlu bir rolü olabileceği düşünülmektedir. Koruyucu ve önleyici sağlık davranışlarını yönlendirdiği düşünülen bir diğer etmen de televizyon ve sosyal medyadır. Bu çalışmanın bulgularına göre, televizyon ve sosyal medya aracılığıyla verilen salgınla ilgili mesajlarda kişinin kendini korumasının etkililiği vurgulanarak dış kontrol vurgusu azaltılabilir, gerekli önlemlerin alınması halinde baş edilebilir bir durum olduğu gösterilebilir. Hong Kong ve Avusturya'da yapılan kesitsel çalışmalar SARS' a dair genel bilgiye sahip olanların önlem davranışlarını daha fazla uyguladıkları görülmüştür (Leung ve arkadaşları, 2004). İnsanların koronavirüs hakkında kısa bir psikoeğitim şeklinde

bilgilendirilmesinin sürecin yönetilebilir ve kontrol edilebilir yönünün kavranmasına katkısı olacağı düşünülmektedir.

Gelecekte çalışmalarda korku, kontrol odağı ve hijyen davranış ölçümlerinin salgın süresince tekrarlayan şekilde alınarak prospektif bir çalışma yapılması önemli görülmektedir. Böylelikle, vaka ve ölüm sayılarındaki değişmelerin insanların hem korku düzeyleri hem de önlem alma davranışları üzerindeki etkilerinin incelenmesi mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

- Ahorsu, D. K., Lin, C. Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D., & Pakpour, A. H. (2020). The fear of COVID-19 scale: development and initial validation. *International journal of mental health and addiction*, 1-9. DOI: [10.1007/s11469-020-00270-8](https://doi.org/10.1007/s11469-020-00270-8)
- Akan, H., Gurol, Y., Izbirak, G., Ozdatlı, S., Yılmaz, G., Vitrinel, A., & Hayran, O. (2010). Knowledge and attitudes of university students toward pandemic influenza: a cross-sectional study from Turkey. *BMC Public health*, 10(1), 1-8. DOI: 10.1186/1471-2458-10-413
- Akbaş, Ö. Z., & Dursun, C. (2020). Koronavirüs (covid-19) pandemisi sürecinde özel alanına kamusal alanı sığdıran çalışan anneler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 78-94. ISSN:2148-9963
- Altun, Y. (2020). Covid-19 pandemisinde kaygı durumu ve hijyen davranışları. *STED/Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 29(5), 312-317. DOI: [/10.17942/sted.777035](https://doi.org/10.17942/sted.777035)
- Bakioğlu, F., Korkmaz, O., & Ercan, H. (2020). Fear of COVID-19 and positivity: mediating role of intolerance of uncertainty, depression, anxiety, and stress. *International journal of mental health and addiction*, 1-14. DOI: 10.1007/s11469-020-00331-y
- Broche-Pérez, Y., Fernández-Fleites, Z., Jiménez-Puig, E., Fernández-Castillo, E., & Rodríguez-Martin, B. C. (2020). Gender and fear of COVID-19 in a Cuban population sample. *International journal of mental health and addiction*, 1-9. DOI: [10.1007/s11469-020-00343-8](https://doi.org/10.1007/s11469-020-00343-8)
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., & Zheng, J. (2020). The Psychological Impact of the COVID-19 Epidemic on College Students in China. *Psychiatry Research* 287(112934), 1- 5. DOI: [/10.1016/j.psychres.2020.112934](https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112934)
- Capraro, V., & Barcelo, H. (2020). The effect of messaging and gender on intentions to wear a face covering to slow down COVID-19 transmission. *arXiv preprint arXiv:2005.05467*. DOI: [10.31234/osf.io/tg7vz](https://doi.org/10.31234/osf.io/tg7vz)
- Chang, H. J., Huang, N., Lee, C. H., Hsu, Y. J., Hsieh, C. J., & Chou, Y. J. (2004). The impact of the SARS epidemic on the utilization of medical services: SARS and the fear of SARS. *American journal of public health*, 94(4), 562-564. DOI: [10.2105/ajph.94.4.562](https://doi.org/10.2105/ajph.94.4.562)
- Clark, C., Davila, A., Regis, M., & Kraus, S. (2020). Predictors of COVID-19 voluntary compliance behaviors: An international investigation. *Global transitions*, 2, 76-82. DOI: 10.1016/j.glt.2020.06.003
- Çirakoğlu, O. C. (2011). Domuz Gribi (H1N1) Salgınıyla İlişkili Algıların, Kaygı ve Kaçınma Düzeyi Değişkenleri Bağlamında İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67). ISSN: 1300-4433
- Çiçek, B., Şahin, H., & Erkal, S. (2020). "Covid-19 hijyen ölçeği": bir ölçek geliştirme çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 15(6). DOI: [10.7827/TurkishStudies.45906](https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.45906)
- Dağ, İ. (2002). Kontrol odağı ölçeği (KOÖ): Ölçek geliştirme, güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 77-90.

Doğan, M. M., & Düzel, B. (2020). Covid-19 özelinde korku-kaygı düzeyleri. *Electronic Turkish Studies*, 15(4). DOI:[10.7827/TurkishStudies.44678](https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44678)

Duman, N. (2020). Üniversite öğrencilerinde COVID-19 korkusu ve belirsizliğe tahammülsüzlük. *The Journal of Social Science*, 4(8), 426-437. DOI: [10.30520/tjosoci.748404](https://doi.org/10.30520/tjosoci.748404)

Dunning, A., & Pownall, M. (2020). Dispositional and situational attribution of COVID-19 risk: A content analysis of response typology (Version: 1). DOI:[10.31234/osf.io/czskd](https://doi.org/10.31234/osf.io/czskd)

Ekiz T., İlman, E., & Dönmez, E. (2020). Bireylerin Sağlık Anksiyetesi Düzeyleri İle Covid-19 Salgını Kontrol Algısının Karşılaştırılması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(1), 139-154. ISSN: 2149-6161

Gencer, N. (2020). Pandemi sürecinde bireylerin koronavirüs (Kovid-19) korkusu: Çorum Örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (4), 1153-1173. DOI: [10.47994/usbad.791577](https://doi.org/10.47994/usbad.791577)

Gwandure, C., & Mayekiso, T. (2011). Promoting Children's Public Participation in South Africa: A Social Systems Control Perspective. *Int'l J. Child. Rts.*, 19, 233. DOI:[10.1163/157181810X525240](https://doi.org/10.1163/157181810X525240)

Harper, C. A., Satchell, L. P., Fido, D., & Latzman, R. D. (2020). Functional fear predicts public health compliance in the COVID-19 pandemic. *International journal of mental health and addiction*, 1-14. DOI: 10.1007/s11469-020-00281-5.

Harris, C. R., & Jenkins, M. (2006). Gender differences in risk assessment: why do women take fewer risks than men?. *Judgement and Decision Making*. 1 (1), 48-63.

Hatun, O., Dicle, A. N., & Demirci, İ. (2020). Koronavirüs Salgınının Psikolojik Yansımaları ve Salgınla Başa Çıkma. *Electronic Turkish Studies*, 15(4). DOI: [10.7827/TurkishStudies.44364](https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44364)

Helmer, S. M., Krämer, A., & Mikolajczyk, R. T. (2012). Health-related locus of control and health behaviour among university students in North Rhine Westphalia, Germany. *BMC research notes*, 5(1), 1-8. DOI: [10.1186/1756-0500-5-703](https://doi.org/10.1186/1756-0500-5-703)

Ho, S. M., Kwong-Lo, R. S., Mak, C. W., & Wong, J. S. (2005). Fear of severe acute respiratory syndrome (SARS) among health care workers. *Journal of consulting and clinical psychology*, 73(2), 344. DOI: [10.1037/0022-006X.73.2.344](https://doi.org/10.1037/0022-006X.73.2.344)

Jimenez, T., Restar, A., Helm, P. J., Cross, R. I., Barath, D., & Arndt, J. (2020). Fatalism in the context of COVID-19: Perceiving coronavirus as a death sentence predicts reluctance to perform recommended preventive behaviors. *SSM Popul Health*, 11, 1-6. DOI: 10.1016/j.ssmph.2020.100615.

Jones, J. H., & Salathé, M. (2009). Early assessment of anxiety and behavioral response to novel swine-origin influenza A (H1N1). *PloS one*, 4 (12), 1-8. DOI: [10.1371/journal.pone.0008032](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0008032)

Kalebek, N. A., & Özdemir, G. (2020). Covid-19 pandemisinin giyim kuşama tematik yansımaları: maske kullanımı. *Electronic Turkish Studies*, 15(4) 57-68. DOI: [10.7827/TurkishStudies.43966](https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.43966)

Karataş, Z. (2020). COVID-19 pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3-15. e-ISSN (2602-3393)

Lee, G. M., Salomon, J. A., Friedman, J. F., Hibberd, P. L., Ross-Degnan, D., Zasloff, E., ... & Goldmann, D. A. (2005). Illness transmission in the home: a possible role for alcohol-based hand gels. *Pediatrics*, 115(4), 852-860. DOI: [10.1542/peds.2004-0856](https://doi.org/10.1542/peds.2004-0856)

Leung, G. M., Lam, T. H., Ho, L. M., Ho, S. Y., Chan, B. H. Y., Wong, I. O. L., & Hedley, A. J. (2003). The impact of community psychological responses on outbreak control for severe acute respiratory syndrome in Hong Kong. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 57(11), 857-863. DOI: [10.1136/jech.57.11.857](https://doi.org/10.1136/jech.57.11.857)

Leung, G. M., Quah, S., Ho, L. M., Ho, S. Y., Hedley, A. J., Lee, H. P., & Lam, T. H. (2004). A tale of two cities: community psychobehavioral surveillance and related impact on outbreak control in Hong Kong and Singapore during the severe acute respiratory syndrome epidemic. *Infection Control & Hospital Epidemiology*, 25(12), 1033-1041. DOI: [10.1086/502340](https://doi.org/10.1086/502340)

Leung, G. M., Ho, L. M., Chan, S. K., Ho, S. Y., Bacon-Shone, J., Choy, R. Y., ... & Fielding, R. (2005). Longitudinal assessment of community psychobehavioral responses during and after the 2003 outbreak of severe acute respiratory syndrome in Hong Kong. *Clinical Infectious Diseases*, 40(12), 1713-1720. DOI: 10.1086/429923

Macaden, L., & Clarke, C. L. (2010). The influence of locus of control on risk perception in older South Asian people with Type 2 diabetes in the UK. *Journal of Nursing and Healthcare of Chronic Illness*, 2(2), 144-152. DOI: [/10.1111/j.1752-9824.2010.01054.x](https://doi.org/10.1111/j.1752-9824.2010.01054.x)

Mertens, G., Gerritsen, L., Duijndam, S., Saleminck, E., & Engelhard, I. M. (2020). Fear of the coronavirus (COVID-19): Predictors in an online study conducted in March 2020. *Journal of anxiety disorders*, 74, 102258. DOI: 10.1016/j.janxdis.2020.102258

Moran, K. R., & Del Valle, S. Y. (2016). A meta-analysis of the association between gender and protective behaviors in response to respiratory epidemics and pandemics. *PloS one*, 11(10), 1-25. DOI: 10.1371/journal.pone.0164541

Niño, M., Harris, C., Drawve, G., & Fitzpatrick, K. M. (2021). Race and ethnicity, gender, and age on perceived threats and fear of COVID-19: Evidence from two national data sources. *SSM-population health*, 13, 1-8. DOI: 10.1016/j.ssmph.2020.100717

Overfield, T. (2017). *Biologic variation in health and illness: race, age, and sex differences*. CRC Press.

Öncü, E., Altuncan, H., Vaysioğlu, S. K., Ayaz M. (2021). COVID-19 Pandemi sürecinde kaderciliğin etkisi ve salgın tedbirlerine uyum özellikleri: Vaka-kontrol çalışması. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(1), 113-124. DOI: [10.26559/mersinsbd.890145](https://doi.org/10.26559/mersinsbd.890145)

Papageorge, N. W., Zahn, M. V., Belot, M., van den Broek-Altenburg, E., Choi, S., Jamison, J. C., & Tripodi, E. (2021). Socio-demographic factors associated with self-protecting behavior during the COVID-19 pandemic. *J Popul Econ*, 34, 691– 738. DOI: 10.1007/s00148-020-00818-x

Rana, I. A., Bhatti, S. S., Aslam, A. B., Jamshed, A., Ahmad, J., & Shah, A. A. (2021). COVID-19 risk perception and coping mechanisms: Does gender make a difference?. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 55, 1-10. DOI:10.1016/j.ijdrr.2021.102096

Roddenberry, A., & Renk, K. (2010). Locus of control and self-efficacy: potential mediators of stress, illness, and utilization of health services in college students. *Child Psychiatry & Human Development*, 41(4), 353-370. DOI 10.1007/s10578-010-0173-6

Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological monographs: General and applied*, 80(1), 1. DOI: [10.1037/h0092976](https://doi.org/10.1037/h0092976)
Stevenson, R. J., Case, T. I., Hodgson, D., Porzig-Drummond, R., Barouei, J., & Oaten, M.

J. (2009). A scale for measuring hygiene behavior: development, reliability and validity. *American journal of infection control*, 37(7), 557-564. DOI: 10.1016/j.ajic.2009.01.003.

Şahin, M. (2019). Korku, kaygı ve kaygı (anksiyete) bozuklukları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 117-135. ISSN:2148-9963

Tzeng, H. M., & Yin, C. Y. (2008). A crisis: fear toward a possible H5N1 pandemic. *Journal of nursing care quality*, 23(2), 177-183. DOI: 10.1097/01.NCQ.0000313768.17514.a3

Uğurlu, Y. K., Durgun, H., Nemutlu, E., & Kurd, O. (2020). Covid-19 sırasında bireylerin sosyal el yıkama bilgi ve tutumunun değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Journal Of Contemporary Medicine*, 10(4), 617-624. DOI: 10.16899/jcm.745349

Van Hoek, A. J., Underwood, A., Jit, M., Miller, E., & Edmunds, W. J. (2011). The impact of pandemic influenza H1N1 on health-related quality of life: a prospective population-based study. *PloS one*, 6(3), 1-6. DOI: 10.1371/journal.pone.0017030.

Vijayaraghavan, P., & Singhal, D. (2020). A descriptive study of Indian general public's psychological responses during COVID-19 pandemic lockdown period in India. DOI: [10.31234/osf.io/jeksn](https://doi.org/10.31234/osf.io/jeksn)

Yıldırım, M., Arslan, G., & Özaslan, A. (2020). Perceived risk and mental health problems among healthcare professionals during COVID-19 pandemic: exploring the mediating effects of resilience and coronavirus fear. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-11. DOI: [10.1007/s11469-020-00424-8](https://doi.org/10.1007/s11469-020-00424-8)

Yıldırım, M., Geçer, E., & Akgül, Ö. (2021). The impacts of vulnerability, perceived risk, and fear on preventive behaviours against COVID-19. *Psychology, health & medicine*, 26(1), 35-43. DOI: [10.1080/13548506.2020.1776891](https://doi.org/10.1080/13548506.2020.1776891)

Wallston, K. A., Strudler Wallston, B., & DeVellis, R. (1978). Development of the multidimensional health locus of control (MHLC) scales. *Health education monographs*, 6(1), 160-170. DOI: [10.1177/109019817800600107](https://doi.org/10.1177/109019817800600107)

URL 1, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir.html> (Son Erişim: 17.03.2021).

URL 2, https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/elyika_tr.pdf (Son Erişim: 17.03.2021).

URL 3, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sibel-bagci-uzun/salginin-belirsizligi-huzursuzlugu-artirdi-> (Son Erişim: 17.03.2021).